

NIŠ I VIZANTIJA – Trinaesti međunarodni naučni skup Niš,
3-5. jun 2014., Zbornik radova XIII, Niš 2015, 550 str.

Početak juna 2015. godine izašao je iz štampe Zbornik radova sa trinaestog naučnog skupa „Niš i Vizantija“ sa temom „*Stefan Nemanja između istoka i zapada*“ koji se održavao od 3. do 5. juna 2014 godine u Nišu u okviru Dana sv. cara Konstantina i carice Jelene. Glavni urednik Zbornika radova je dr Miša Rakocija. U zborniku se nalazi tridesetpet referata sa skupa, kao i nekoliko kraćih prikaza i priloga. U uvodnom dijelu **dr Miša Rakocija** navodi da je simpozijum „Niš i Vizantija“ uspio da se profiliše kao jedan od eminentnih svjetskih skupova vizantologa, a grad Niš kao značajan centar vizantijske civilizacije, kulture i umjetnosti koja je čvrsto ugrađena u temelje savremene evropske civilizacije. Zahvaljujući naučnim argumentima izloženim na niškom simpozijumu, nerazumijevanje i stare zablude o Vizantiji polako odlaze u zaborav, dok su mnoga kulturna dobra trajno zaštićena između korica dvanaest tomova Zbornika radova, naglašava Rakocija, koji dalje navodi da je ove godine simpozijum „Niš i Vizantija XIII“ u znaku devedestote godišnjice od rođenja Stefana Nemanje, uz podsjećanje na njegov život i djelo koje se može opredijeliti negdje između istoka i zapada. Cijelog života Stefan Nemanja je bio razapet između istoka i zapada, od svog krštenja, preko po-

litike do umjetnosti i da Nišlije imaju posebno pravo i obavezu da čuvaju sjećanje na Stefana Nemanju. Otvarajući skup **dr Srđan Pirivatrić** ističe da je naziv ovogodišnjeg skupa „*Stefan Nemanja između istoka i zapada*“ jedan od mogućih pogleda na Stefana Nemanju kao na središnju ličnost jednog doba, gotovo čitavog stoljeća srpske i regionalne istorije, čije početne i ishodišne tačke dijele brojne, nekad i epohalne promjene. Jubilej devesto godina od Nemanjinog rođenja samo je povod za podsjećanje na značaj ove ličnosti, a razlozi za istraživačke zalete u Nemanjino doba srpske istorije leže u značaju ove prelomne epohe i ogromnoj ulozi same Nemanjine ličnosti u njoj, a s druge u činjenici da mnoga pitanja, važna za dublje razumijevanje procesa i događaja, ostaju i dalje bez sigurnijih a često i bilo kakvih odgovora, naglašava Pirivatrić. **Episkop niški Prof. dr Jovan (Purić)**, u članku „*Vladarstvo i monaštvo Stefana Nemanje – teološki aspekti simfonije države i crkve u Nemanjinoj „Hilandarskoj povelji*“, str. 25-37, ističe da je značaj ove Nemanjine povelje-darovnice (1199) ogroman u istorijsko-faktografskom, crkveno-bogoslovskom i književnom smislu i zaključuje da Svetosimeonovska recepcija vizantijske teorije i prakse simfonije Crkve i države u istoriji, na zadat-

ku ohristovljenja, hrišćanskog preobraženja svijeta u kosmičku Crkvu nije bila pukom „presadivanje“ nepromjenljivog vizantijskog modela, već stvaralačka recepcija (svetorodna loza Nemanjića), koja je na način svoje istorijske posebnosti, dopunila izobilno bogastvo vizantijskog modela. **Dr Angeliki Papageorgiu** (Athens) u svom radu „*The earliest mention Stefan Nemanja in byzantine sources*“ (*Najraniji pomen Stefana Nemanje u vizantijskim izvorima*), str. 39-47, daje podatak da je Nikita Honijat prvi vizantijski autor koji pominje Stefana Nemanju, osnivača dinastije Nemanjića, imenom ali bez detaljnijeg uvida u vezi sa njegovim predhodnicima ili nasljednicima. Pol Magdalino i nedavno Evril Kameron identifikovali su Desu sa Stefanom Nemanjom. Pomenuta teorija, kao i teorija da je Stefan Nemanja Desin sin opovrgnuta je u ovom radu. **Dr Dragan Vojvodić** (Beograd) u članku „*Putevi i faze uobličavanja srednjovekovne ikonografije Svetog Save srpskog*“, str. 49-73, napominje da posebnu pažnju zaslužuju oštre razlike uočljive između Savinih prvih svetačkih predstava iz druge polovine XIII stoljeća i onih poznijih, nastalih tokom zrelog perioda renesanse Paleologa i kasnije, sve do XVII stoljeća. Upravo je je rasvijetljavanje i rješavanje pomenutih problema tema ovog rada. **Dr Graham Jones** (Oxford) u radu „*Seas, saints, and politics: the role of the supernatural in state building and culture-forging in the world of Stefan Nemanja*“ (*Mora, svetitelji i politika: uloga natprirodnog u stvaranju državnosti i kulture u svetu Stefana Nemanje*), str. 75-92, ispituje okolnosti u kojima je došlo do razmijene između države Stefana Nemanje i Vizantije, kao i okolnosti u Nišu u periodu njegove vladavine. **Dr Arijadna Voronova** (Mo-

skva) u tekstu „*Arhitektonske paralele u srpskim crkvama u doba Stefana Nemanje i u ruskim crkvama u doba knezova Andreja Bogoljupskog i Vsevoloda III*“, str. 93-110, naglašava da je u cjelini pojava monumentalnih spomenika sa sličnim crtama u Srbiji i Rusiji u XIII vijeku uključena u opšte tokove kulturnog i umjetničkog razvoja kako na Istoku, tako i na Zapadu: uspon graditeljstva je povean sa jačanjem vizantijske vlasti na Balkanu i naglim rastom mladih hrišćanskih država sa širim spoljnim vezama. **Dr Miša Rakocija** (Niš) u članku „*Motivi iz svakodnevnog života Niša na freskama starohrišćanskih grobnica – prilog proučavanju niške slikarske radionice*“, str. 111-129, zaključuje da je Naisus već od druge polovine IV vijeka ugledan provincijsku slikarski centar u kome se očuvala tradicija katakombi, i njegovala dostignuća prihvaćena u Tesaloniki i hrišćanskom istoku. **Dr Vania Popova** (Sofia) u radu „*The martyrrium under the basilica of Saint Sofia in Serdica and its pavements*“ (*Martirijum i patos iznad bazilike Svete Sofije u Serdici*), str. 131-150, opisuje martirijum koji je izgrađen u periodu od 311-313. godine. **Dr Iliana Borisova-Katsarova** (Sofia) u članku „*A newfound late roman mosaic from Serdica*“ (*Novootkriveni poznorimski mozai iz Serdike*), str. 151-160, pretpostavlja da je ovaj novootkriveni podni mozaik iz prve polovine IV vijeka i da se prvobitno nalazio u građevini rezidencijalnog karaktera koja je potom pretvorena u baziliku. **Dr Svetla Petrova** (Sofia) u članku „*The early christian basilicas in the urban planning of parthocopolic*“ (*Ranohrišćanske bazilike i njihovo mjesto u urbanom planiranju Partikopolisa*), str. 161-184, detaljno proučavajući arheologiju bazilika Partokopolisa (Bugarska)

zaključuje da osnove bazilika, kao i građevinska tehnika imaju paralele u prefekturi Istočni Ilirikum u Tesaliji, pod snažnim uticajem Carigrada kao i gradova na Istoku, poput Gerase, Efesa i dr. Bazilike u gradu, kao i sam grad, stradale su 577/578. godine tokom invazije Avara i Slovena. Partikopolis je izgubio status episkopskog sjedišta početkom VII vijeka, a potom je preobražen u manji grad koji je u srednjem vijeku povezan sa kultom Svetih Vrača, posebno kultom Svetih Kozme i Damjana. **Dr Zdravko Dimitrov** (Sofia) u članku „*Resumption of the regular archeological excavations of Ratiaria – new data, problems and prospects of the studies in early byzantine era*“ (*Nastavak redovnih arheoloških iskopavanja lokaliteta Ratiaria – novi podaci, problemi i perspektive studija ranovizantijskog perioda*), str. 185-196, bavi se arheologijom antičkog grada Ratiarie čije se ruševine nalaze u neposrednoj blizini sela Arhar u oblasti Vidina. **Dr Alen Miletić** (Hvar) u članku „*Prilozi o ranokršćanskoj ikonografiji crkve Sv. Marije unutar grada Farosa*“, str. 197-210, opisujući sačuvanu ikonografiju ranohrišćanske dvojne crkve Sv. Marije – Gospoje zaključuje da je sjedište Otočke biskupije sredinom VI vijeka (usled vizantijsko-ostrogorskih ratova) bilo unutar grada Farosa na Hvaru. **Dušan Rašković** (Kruševac) u članku „*Olovne plombe rimskog naselja Praesidium Pompei*“, str. 211-220, zaključuje da vremenski raspon za koji vezujemo nastanak plombi (II, III i IV vijek) iz zbirke Ristića, odgovara istorijskim zbivanjima u Pomoravlju tokom antičkom perioda i tokom perioda Vizantije. **Dr Snežana Filipova** (Skoplje) u članku „*The early Christian fragmented wooden relief from the Bargala near Štip*“ (*Ranohri-*

šćanski fragmenti drvenog reljefa iz Bargale kod Štipa), str. 221-236, navodi da je u prefurnijumu Velike Banje Episkopskog centra Bargale kod Štipa, uništene krajem VI vijeka, pronađeno nekoliko fragmenata drvenog reljefa sa biblijskim motivima, s kraja IV vijeka, koji pripadaju Jevrejskoj ili hrišćanskoj zajednici u gradu. **Konstantinos T. Raptis** (Thessaloniki) u svom radu „*Seeking the marketplaces of byzantine Thessalonike*“ (*Traganje za trgovačkim mestima vizantijskog Soluna*), str. 237-250, ukazuje na moguća mjesta u vizantijskom Solunu gdje su obavljane trgovačke aktivnosti. Rad takođe preispituje postojanje trgovačkih ulica u srazmjerno velikom urbanom prostoru Soluna. Istovremeno pokazuje se i mogućnost ustanovljavanja trgovačke mape grada od srednjevizantijskog perioda sve do pada pod otomansku vlast. **Dr Miodrag Marković** (Beograd) u članku „*O poreklu vojne titule svetog Dimitrija na prestonoj ikoni Markovog manastira*“, str. 251-260, zaključuje da ličnost koja je formulisala tu titulu (*veliki duks grada Soluna i Peloponeza i celog Zapada*) napisanu na ikoni (1365-1377) očito se ugledala na slavnije epohe u istoriji Vizantije, to jeste na ona vremena u kojima je njena vojska bila nepobjediva, a vojskovođe pobjedonosne. **Dr Eirini Pannou** (Athens) u svom radu „*Apocryphal genealogy in fourteenth – century Serbia*“ (*Apokrifna genealogija u Srbiji četrnaestog veka*), str. 261-270, ukazuje na ideološke obrasce i razloge iz kojih je kralj Milutin odabrao upravo Bogorodičine roditelje kao patrone hrama čiji je bio ktitor, crkve Svetih Joakima i Ane u Studenici, nakon ženidbe sa vizantijskom princezom Simonidom. Analizirane su i kompozicije posvećene Svetom Joakimu i Ani na južnom zidu crkve i za-

ključeno je da je srpski kralj prihvatio carigradski koncept vladarske ideologije. **Dr Dimitrios Liakos** (Thessaloniki) u svom radu *“Recent information about the building history in the St Pauls monastery, mt Athos the contribution of a small scale excavation”* (Nova saznanja o graditeljskim aktivnostima u manastiru Svetog Pavla na Atosu i doprinos započetih arheoloških ispitivanja), str. 271-286, ukazuje da su započeta arheološka iskopavanja donijela podatke o postojanju starije građevine konstruisane za vrijeme srpskog vladara Đurđa Brankovića oko 1440. godine, koja je bila poznata jedino iz pisanih izvora i starijih crteža. **Dr Branislav Cvetković** (Jagodina) predstavio se člankom *“Nimbi in the late byzantine art: a reassessment”* (Još jednom o nimbovima u poznavantijskoj umetnosti), str. 187-299. **Zagorka Rasolkoska – Nikolovska** (Skoplje) u svom radu *“Crkvata Sveti Georgi kaj Gornji Kozjak, Štipsko (Makedonija)”*, str. 301-314, opisuje crkvu Svetog Georgija (IX/X vijek) i freske u njoj. Riječ je o najstarijoj sačuvanoj srednjovjekovnoj crkvi u štipskom region, podignutoj na srednjem toku rijeke Bregalnice, kod nekadašnjeg sela Gornji Kozjak, u neposrednoj blizini ranohrišćanskog episkopskog centra Bargala (V-VI vijek). **Dr Rosa Amico** (Bolonja) i **dr Sanja Pajić** (Kragujevac) u zajedničkom radu *„Freska Bogorodice sa Hristom Hraniteljem u Prizrenu i Pizanske Madone: doprinos kulturnim vezama između istoka i zapada tokom 13. veka“*, str. 315-328, ukazuju da snažno prisustvo istočnih uticaja u pizanskoj umjetnosti i društvu, zahvaljujući direktnim uticajima koji su stizali sa vizantijskog Istoka ali i sa balkanskih teritorija sa kojima je ovaj toskanski grad održavao tjesne i dobro dokumentovane kon-

takte, moglo je da bude osnova za pojavu veza sa modelima ovog porijekla na navedenim slikama na drvetu sa marijanskom ikonografijom. Iako nastale u periodu u kome su se postepeno politički i trgovački interesi Pize prenosili na Tirensko more, Pizanci su tokom 13. vijeka održavali ranije osnovane kolonije na istočnom Mediteranu, odakle su vjerovatno stigle i sugestije koje se pojavljuju na znatno oštećenoj predstavi *Bogorodice sa Hristom Hraniteljem*, naslikanoj u prizrenskoj katedrali. **Dr Andela Đ. Gavrilović** (Beograd) predstavila se člankom *„On the Parable of the rich fool and the reasons for its depiction in the exonarthex of the monastery of Sopoćani“* (O fresci Parabola o bezumnom bogatašu i razlozima njenog slikanja u spoljašnjoj priprati Sopoćana), str. 329-340. **Dr Ioannis Sisiou** (Kastoria) u članku *„Pojedinačne figure svetitelja u naosu Bogorodice u Zevgostasion, Kastorija“*, str. 341-366, ukazuje da se u naosu Bogorodice u Zevgostasion može vidjeti osim uobičajenih likova svetitelja i neke figure koje se rijetko pojavljuju, to su popularni svetitelji, čiji su kultovi njegovani, naslikani u nižoj zoni i raspoređeni na mjestima koja su diktirali posebni razlozi proistekli iz zahtjeva ktitora. **Marina Odak Mihailović** u članku *„Na podobije svetom Dimitriju: predstava vladara sa mačem na novcu kralja i cara Dušana“*, str. 367-379, daje ikonografiju novca srednjovjekovne Srbije. **Dr Jeanne Devoge** (Paris) u svom radu *“Rompre la tradition iconographique? La position du Parisinus Graecus 135 (Bibliothèque Nationale de France) au sein de l’évolution de l’iconographie des livres de Job illustres byzantins”* (Prekid ikoniografske tradicije? Mesto Parisinus graecus 135 (Francuska Nacionalna Biblioteka) u

razvoju vizantijske knjižne iluminacije knjiga Jova), str. 381-390, piše o rukopisu *Parisinus graecus 135* (1361-1362) koji se pripisuje Manojlu Cikandilesu. **Jasmina S. Ćirić** (Beograd) u svom radu "*Trough the labyrinth: The representation of the maze in Resava monastery. Patristic sources and Constantinopolitan influences*" (*Kroz lavirint: predstava zamršenog prolaza u manastiru Resava. Patristički izvori i carigradski uticaji*), str. 391-400, piše o portalima crkava Moravske Srbije (Resava). **Dr Cornel Tatai-Balta i Anca Elisabeta Tatay** (Alba Iulia) u članku "*Representation of the Sunday of all saints in the Romanian icons on wood, book xylographs and icons on glass (16-19 centuries)*" (*Predstave Nedelje svih svetih na rumunskim ikonama slikanim na drvetu i na staklu i knjižnim drvorezima (od 16. do 19. veka)*), str. 401-412, pišu o likovnim prikazima Nedelje svih svetih u rumunskom slikarstvu. **Sašo Cvetkovski** u člansku "*Vita Constantini u živopisu braće Konstantina i Atanasa Zografa iz Korče*", str. 413-424, piše o braći Zograf koji su bili jedina zografska skupina koja je slikala žitijni ciklus cara Konstantina tokom XVIII vijeka. **Dr Smiljka Gabelić** (Beograd) predstavila se člankom "*Ikonostasni krst iz crkve Sv. Nikole u Čelopeku*", str. 425-436. **Dr Ljiljana Ševo** (Banja Luka) napisala je rad "*Pravoslavna crkva u Travniku i njen ikonostas*", str. 437-452. **Dr Szilvester Terdik** predstavio se člankom "*Icons of the iconostasis of the former greek catholic church of Nagyvarad/Oradea*" (*O ikonama ikonostasa nekadašnjeg unijat-skog hrama u Velikom Varadinu*), str.

453-464. **Dr Xenia Golub** (Budapest) predstavila se člankom "*Stare crkvenoslovenske knjige u kulturnom nasleđu unijata (grkokatolika) u Mađarskoj*", str. 465-476. **Miguel P. Sancho Gomez** (Murcia) u svom radu "*Constantine, Constans and comes rei militaris (306-350)*" (*Konstantin, Konstans i comes rei militaris 306-350*), str. 477-487, piše o vojnoj organizaciji Rimskog carstva u prvoj polovini IV vijeka. **Dr Ante Škegro** (Zagreb) u članku "*One franciskan and his epitaph*" (*Jedan fratar i njegov natpis*), str. 489-505, piše o fratra Anđelu Zvizdoviću (o. 1420-1498) koji je bio poglavar Bosanske franjevačke kustodije u vrijeme kada je osmanski sultan Mehmed II el Fatih osvajao Kraljevstvo Bosne i Huma. **Dr Ana Rašković** (Beograd) se predstavila radom "*Tropar Svetom Simeonu Mirotočivom iz Neumskog stihirara Kir-bel 586/843 u kontekstu novootkrivenih ruskih rukopisa XV-XVII veka*", str. 507-522. **Jerej Aleksandar Stamenković** (Niš) predstavio se radom "*Učešće laika u izboru klirika u vizantijskom carstvu od IV-VIII veka*", str. 523-534.

U Zborniku se nalaze prikazi dr Jasmine S. Ćirić za knjigu Miša Rakocija, *Manastiri i crkve južne i istočne Srbije*, Niš 2013, kao i prikaz 35. Simpozijuma vizantijske i postvizantijske umjetnosti i arheologije, april 2015, Atina. Tu su i nekrolozi arheologu Sonji Draževoj (1954-2013, Bugarska) i istoričaru umjetnosti prof. dr Miodragu Jovanoviću (1923-2013). Zbornik je obima 550 strana, tehnički dobro opremljen sa velikim brojem crno bijelih ilustracija (fotografija, tabela, skica, grafika, karata).

Mr Vasilj Jovović

